

НОРМА МАСЛАХАТЧИ

ҲУҚУҚ СОЛИҚЛАР БУХГАЛТЕРИЯ

2005 йил июлдан чиқа бошлаган

ЎЗБЕКИСТОН-ХИТОЙ ИШБИЛАРМОНЛАРИ БИЗНЕС-ФОРУМИ

Тошкентда 24 май кuni Ўзбекистон ва Хитой ишбилармон доиралари вакилларининг бизнес-форуми бўлиб ўтди.

Президентимиз Ислам Каримов раҳнамолигида мамлакатимиз иқтисодиётида амалга оширилаётган изчил ислохотлар самарасида Ўзбекистоннинг жаҳон бозоридаги ўрни йилдан-йилга мустаҳкамланиб бормоқда. Ўзбекистоннинг барқарор иқтисодиёти, чет эл сармоясини жалб этиш ва ундан фойдаланиш бўйича пухта шаклланган механизм бугун энг ривожланган мамлакатларни ҳам мамлакатимиз билан фаол ҳамкорлик қилишга чорламоқда. Ўзбекистон билан Хитой ўртасида иқтисодий соҳада энг кўп қулайлик яратиш тартиби амал қилаётир. Ўзаро товар айирбошлаш ҳажми 2011 йилда 2 миллиард 596 миллион АҚШ долларини ташкил қилди. Ўзбекистонда Хитой сармояси иштирокида тузилган 382 қўшма корхона, 65 Хитой фирма ва компаниясининг ваколатхонаси фаолият кўрсатмоқда. Улар асосан энгил саноат, тўқимачилик, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш, қурилиш ва ахборот технологиялари каби соҳаларда иш олиб боради.

Бизнес-форум якунида Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатасининг Тошкент шаҳар ҳудудий бошқармаси билан Хитой Халқаро савдога кўмаклашиш кўмитасининг Сичуан шри бошқармаси ўртасида ҳамда Ўзбекистон Республикаси Савдо-саноат палатасининг Тошкент вилояти ҳудудий бошқармаси билан Хитой Халқаро савдога кўмаклашиш кўмитасининг Синцзянь шаҳри бошқармаси ўртасида ҳамкорлик тўғрисидаги битимлар имзоланди.

ЎЗА материали асосида тайёрланди.

Диққат, янгилик!

МАКТАБЛАРДА ҚЎЛ ТЕЛЕФОНИДАН ФОЙДАЛАНИШ ҚОИДАЛАРИ ТАСДИҚЛАНДИ

Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 21 майдаги 139-сон «Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори билан Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланиш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланди.

Низом, идоравий мансублигидан қатъи назар, умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланиш тартибини белгилайди ҳамда сифатли таълим олиш ва касбий тайёргарликка эга бўлишда, давлат ва жамият манфаатлари йўлида ўқувчи ёшларнинг соғлигини сақлашда хавф-хатарларни камайтиришда ўқувчилар ва талабаларнинг конституциявий ҳуқуқларини таъминлашга йўналтирилган.

Низомнинг мақсадлари таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш самарадорлигига эришиш ва ўқувчи ёшлар ўртасида соғлом турмуш тарзини қарор топтириш учун шарт-шароитлар яратишдир.

Низомни ишлаб чиқиш куйидаги

вазифаларни ҳал этишга йўналтирилган:

– бой интеллектуал мерос асосида ёш авлодни Ватанга муҳаббат, миллий ва умуминсоний қадриятларни, миллий мустақиллик ғояларини ҳурмат қилиш ва уларга садоқат руҳида тарбиялаш;

– ўқув жараёнида, шу жумладан таълим олувчилар томонидан телефонлардан фойдаланиш билан боғлиқ куйидаги салбий ҳодисаларнинг олдини олиш ва бартараф этиш:

ўқув материалларини улардан шпаргалкалар сифатида фойдаланиш учун, шунингдек машғулотлар вақтида таълим олувчилар фойдаланишадиган турли ўйинларни ёзиб олиш ва телефон хотирасида сақлаш;

ёшлар ўртасида маънавий-ахлоқий хислатларни бузувчи, зўравонлик, шаф-

қатсизлик ва порнографик, шунингдек реакцион-сектант, сохта диний мафкурани тарғиб қилувчи, атрофдагиларни салбий ҳаракатларга ундовчи материаллардан иборат бўлган, кўргазма, фон сифатида хизмат қилувчи расмлар, аудио-видеоёзувлар, чизма ва суратли тасвирлар, овозли видеороликларни намойиш этиш, тарқатиш, қўлланиш;

– таълим муассасаларининг ички тартиб-қоидаларига риоя этишни таъминлаш учун таълим муассасаларида таълим олувчилар томонидан телефонлардан фойдаланишни тартибга солиш.

Низомга мувофиқ таълим муассасасига кириб келишда ҳар бир таълим олувчи, ходим, келувчи ва бошқа шахслар ўз телефони абонентининг чақирув овозини тўлиқ ўчириб қўйиши (телефонни «овозсиз» режимга ўтказиши) шарт.

Таълим муассасаларида ўтказиладиган ўқув машғулоти ва тадбирлар (сафланиш, тарбиявий соатлар, байрам, спорт тадбирлари ва шу кабилар) бошланишидан олдин **таълим олувчилар телефонини ўчириб қўйиши, уни портфели, сумкаси ва шу кабиларга солиб қўйиши шарт.**

Таълим олувчиларга куйидагилар қатъиян тақиқланади:

– телефонини бўйнига осиб олиш, кўкрак чўнтақларида, шим, юбкалари чўнтақларида ва шу кабиларда сақлаш;

– телефон аккумуляторини зарядлаш учун таълим муассасаси электр тармоқларига улаш;

– телефони ёрдамида: атрофдагиларга зўравонлик, шафқатсизлик, порнографияни тарғиб

2-бетда

Ижтимоий ҳимоя

ДАВЛАТ КАФОЛАТЛАРИ ВА АҲОЛИНИНГ БАНДЛИГИ

Ўзбекистонда давлат сиёсатининг ижтимоий ҳимояга йўналтирилганлигини ҳисобга олган ҳолда аҳолини ишга жойлаштириш ва бандлиги масалалари ҳар доим долзарб бўлиб келган, ҳозир ҳам шундай. Меҳнат ресурсларининг кўплиги, иш кучига талаб ва таклиф соҳасида рақобатнинг юқори даражадалиги, одатда, мазкур бозорда курашнинг кескинлашувига олиб келади, бу эса меҳнат бозорида ҳамма билан тенгликда рақобат қилишга қодир бўлмаган шахслар учун ижтимоий муаммоларни тугдиради.

Ишга жойлашишда кимлар ва қандай қилиб давлатнинг қўллаб-қувватлашига умид қила олиши мумкинлиги тўғрисида юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик институтининг катта ўқитувчиси Гулноза САТТОРОВА ҳикоя қилади.

– Гулноза Жўракуловна, марҳамат қилиб айтсангиз, мамлакатимизда бандлик соҳасидаги муносабатлар қандай расмий меъёрий ҳужжатлар билан тартибга солинади?

– Ҳозирги вақтда бандлик соҳасида қонун ҳужжатларининг бутун бир тизими амал қилади. Уларнинг асосийлари – фуқароларнинг меҳнат қилишга конституциявий ҳуқуқини амалга оширишнинг давлат кафолатлари-

ни белгилайдиган Меҳнат кодекси ва «Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонун. Қонуннинг янги таҳририда аҳолини иш билан таъминлаш соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари ёритилган махсус модда берилган. Булар меҳнат қилиш ва ишни эркин танлаш ҳуқуқини амалга оширишда барча фуқароларга жинси, ёши, ирқи, миллати, тили, ижтимоий келиб чиқиши, мул-

кий аҳволи ва мансаб мавқеидан, динга муносабати, эътиқодидан, жамоат бирлашмаларига мансублигидан, шунингдек ходимларнинг ишчанлик жиҳатларига ҳамда улар меҳнатининг натижаларига боғлиқ бўлмаган бошқа ҳолатлардан қатъи назар, тенг имкониятларни таъминлаш; кишиларнинг меҳнат ва тадбиркорлик ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, уларда меҳнат қилиш ва ҳаёт кечиришда муносиб шароитларни таъминлайдиган унумли ва ижодий меҳнат қобилиятини ривожлантиришга кўмаклашиш; ижтимоий ҳимояга ўта муҳтож ва иш топишда қийналаётган фуқаролар учун мавжуд иш жойларини сақлаб қолаётган ва янги иш жойларини яратаётган иш

берувчиларни рағбатлантириш ва бошқалардир.

– Ишга жойлаштиришнинг қўшимча кафолатлари кимларга берилади?

– Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида фуқароларнинг иш қидиришда қийналадиган ва меҳнат бозорида тенг шарт-шароитларда рақобат қила олмайдиган айрим тоифаларига бандликнинг қўшимча кафолатлари белгиланган.

«Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида»ги Қонун (7-модда) уларга куйидагиларни киритади:

14 ёшга тўлмаган болалари ва ногирон болалари бор ёлғиз ота, ёлғиз оналар ҳамда кўп болали ота-оналар;

ўрта махсус, касб-хунар ва олий

3-бетда

ДАВЛАТ КАФОЛАТЛАРИ ВА АҲОЛИНИНГ БАНДЛИГИ

1-бетда таълим муассасаларининг битирувчилари;

ногиронлар; муддатли ҳарбий хизматдан бўшатилганлар;

бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш туман (шаҳар) марказларида иш қидирувчи сифатида ҳисобда турган пенсия ёшига яқинлашиб қолган шахслар;

жазони ижро этиш муассасаларидан озод қилинган ёки суд қарори билан тиббий йўсиндаги мажбурлов чораларига тортилган шахслар.

Қайд этилган шахсларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қилиш турли усуллар билан амалга оширилади. Хусусан, аҳолини иш билан таъминлаш дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; қўшимча иш жойлари, ихтисослаштирилган корхоналар, шу жумладан, ногиронлар меҳнат қиладиган корхоналар барпо этиш; иш ўргатишнинг махсус дастурларини ташкил этиш; корхона, муассаса ва ташкилотларга мазкур тоифадаги фуқароларни ишга жойлаштириш учун иш жойларининг энг кам миқдорини белгилаш, шунингдек қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа чоралар.

Мисол учун, ногиронларни ишга жойлаштириш бандликка

кўмаклашиш туман (шаҳар) марказлари зиммасига юкланган. Бироқ у ўз хусусиятларига эга. Биринчидан, ногиронларга тақдим этиладиган иш ва меҳнат шарт-шароитлари ТМЭК тавсияларига мувофиқ келиши керак. Иккинчидан, корхоналар уларга меҳнат шарт-шароитларини яратишлари ҳамда қўшимча имтиёзлар ва бошқа ижтимоий кафолатлар беришлари шарт.

- Иш жойларининг квоталари фуқароларнинг қандай тоифалари учун белгиланади?

- Иш қидиришда қийналадиган ва меҳнат бозорида рақобатлаша олмайдиган фуқароларни ишга жойлаштиришни маҳаллий давлат ҳокимияти органлари корхоналарда иш ўринларини банд қилиш йўли билан амалга оширадilar. Ушбу иш ўринлари иш берувчининг ўз маблағлари ҳисобидан барпо этилишини таъкидлаш лозим.

Бундан ташқари, меҳнат бозорида шаклланаётган вазиятни ҳисобга олган ҳолда маҳаллий ҳокимликлар томонидан бандликка кўмаклашиш туман (шаҳар) марказларининг тақлифига биноан иш ўринлари фуқароларнинг бошқа тоифалари учун ҳам, масалан, сафарбарлик, чақирув резерви (СЧР)га қайд этилганлар, ёш болали ишламайдиган аёллар, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган,

биноқ атрофдагиларга хавф тугдирмайдиган касалликлар билан оғриган шахслар учун банд қилиб қўйилиши мумкин.

Иш ўринларини банд қилиб қўйиш иш берувчиларнинг иштирокисиз ҳокимларнинг қарорлари асосида амалга оширилади. Ижтимоий муҳофазага муҳтож ва иш топишда қийналаётган шахслар учун иш ўринларини банд қилиб қўйиш тўғрисидаги тақлифлар бандликка кўмаклашиш марказлари томонидан шакллантирилади ва ўша ҳудудда жойлашган ташкилотлар бўйича алоҳида тегишли қарорлар қабул қилиш учун маҳаллий давлат ҳокимияти органларига киритилади.

Бозор иқтисодиётига ўтиш ходимларга, уларни касбий тайёрлаш, қайта тайёрлашни ташкил этиш ва малакаларини оширишга тамомила янги талаблар қўяди.

Янги технологиялар жорий этилиши, маҳсулотларнинг янги турлари ўзлаштирилиши ишга касбий тайёргарлигига қараб янада юқори малакага эга кадрларга эҳтиёж туғилишига жиддий таъсир кўрсатади.

Шу боис, агар ижтимоий ҳимояга ўта муҳтож бўлган фуқаро бир вақтнинг ўзида бир нечта тоифага мансуб бўлса, тоифани танлаш ҳуқуқи иш берувчида қолади.

- Ҳамма ташкилотлар ҳам иш ўринларини банд қилиши керакми?

- Йўқ, албатта. Қонун ходимларининг рўйхатдаги ўртача сони 20 кишидан кўп бўлган ташкилотлар учун иш ўринлари квотаси белгилашга йўл қўяди. Бунда ногиронларни ишга жойлаштириш учун ходимлар умумий сонининг камида 3 фоизи миқдорида иш ўринларининг энг кам сони белгиланади ва банд қилиб қўйилади. Банд қилиб қўйилаётган иш ўринларининг жами миқдори маҳаллий давлат ҳокимияти органи қарорига мувофиқ ташкилот ходимлари рўйхатдаги ўртача сонининг 7 фоизидан ортиқ миқдорда белгиланиши мумкин эмас.

Ижтимоий муҳофазага муҳтож ва иш топишда қийналаётган шахсларни ишга жойлаштириш учун иш ўринларини банд қилиб қўйиш тартиби тўғрисида низомнинг (ВМнинг 20.08.2008 йилдаги 186-сон қарорига 1-илова, кейинги ўринларда - Низом) 7-бандига мувофиқ тегишли тоифаларга мансуб фуқаролар банд қилинган иш ўринларига жойлаштирилган паллада иш берувчининг иш жойларини банд қилиш мажбурияти бажарилган деб эътироф этилади. Аниқ ташкилот учун иш ўринларини банд қилиш бўйича тақлифлар киритишда бандликка кўмаклашиш марказлари томонидан ташкилотдаги ишларнинг касб бўйича таркиби ва ташкилот фаолиятининг ўзига хос хусусиятлари мажбурий тартибда ҳисобга олиниши керак, ногиронлар учун - уларни реабилитация

қилиш дастурлари параметрлари ҳисобга олинади.

Ходимларининг сон таркиби 20 кишидан ошадиган ташкилот йил бошланишидан камида 10 кун аввал ижтимоий ҳимояга муҳтож бўлган ва иш қидиришда қийналадиган шахсларни ишга жойлаштириш учун банд қилинадиган иш ўринлари умумий сонининг камида 25%и ҳажмида банд қилиш ва иш ўринлари тайёрлигини таъминлаш ва бундан Бандликка кўмаклашиш ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш ҳудудий марказини йил бошланишига қадар хабардор қилиши шарт.

Шу сабабли корхоналарга кўрсатилган тоифалардаги ходимларни аниқлаш ва иш жойларини банд қилиш бўйича тақлифларни шакллантириш учун бандликка кўмаклашиш марказларига тегишли маълумотларни тақдим этиш мақсадида ишлаётган ходимлар мониторингини ўтказиш тавсия қилинади.

- Банд этиладиган иш ўринларига қандай асосий талаблар қўйилади?

- Булар, одатда, юқори малака, иш тажрибаси ва махсус кўникмаларни талаб қилмайдиган, бинобарин, юқори меҳнат ҳақи ҳам тўланмайдиган ишчи лавозимларидир. Масалан, ёлғиз ота, ёлғиз она ва 14 ёшгача бўлган болалари ва ногирон болалари бор ҳамда кўп болали ота-оналар учун болаларни тарбиялаш ва меҳнат мажбуриятлари бўйича вазифаларни уйғунлаштириш имконини берадиган, ўзгарувчан иш жадвалига эга бўлган иш ўринлари банд қилиб қўйилади. Таълим муассасаларини тугатган ёшлар ва муддатли ҳарбий хизматдан бўшатилган шахслар учун - уларнинг касб бўйича тайёргарлигига мувофиқ бўлган иш ўринлари; ногиронлар учун - меҳнат шароитлари бўйича аттестациядан ўтказилган ҳамда бундай ходимларга иш жараёнларини тўсқинликсиз бажариш имконини (соғлигининг аҳоли ва меҳнат фаолиятига нисбатан ТМЭК белгилаган зид кўрсаткичлар ҳисобга олинган ҳолда) берадиган иш ўринлари банд қилинади. Бандликка кўмаклашиш туман (шаҳар) марказларида иш қидирувчи сифатида ҳисобда турган пенсия ёшига яқинлашиб қолган шахслар ҳамда жазони ўташ муассасаларидан бўшатилган, жазони ўтаётган ёки суд қарорига кўра тиббий характердаги мажбурий чоралар кўрилган шахслар учун - уларнинг касб бўйича тайёргарлиги ҳисобга олинган ҳолдаги иш ўринлари, муайян касб-хунарга, малакага эга бўлмаган шахслар учун эса - махсус малакани талаб қилмайдиган иш ўринлари керак бўлади.

Касбларнинг номлари, уларнинг сони ва тавсифлари кўрсатилган ҳолда банд қилинган иш жойлари тўғрисидаги маълумотлар, шунингдек банд қилинган иш ўринларига жойлаштирилган шахслар сони тўғрисидаги ахборот иш берувчи жойлашган жойдаги Бандликка кўмаклашиш ҳудудий органига ҳисобот давридан

кейинги ойнинг 10-кунига қадар ҳар чорақда тақдим этилади.

- Агар иш берувчиларнинг бирортаси белгиланган қоидаларни эътиборга олмасликка уринса-чи?

- Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун ташкилотларга нисбатан молиявий санкциялар қўлланади.

Чунончи, ижтимоий ҳимояга муҳтож шахсларга энг кам миқдордаги иш жойларини яратиш юзасидан маҳаллий давлат ҳокимияти органлари чиқарган қарорларни бажармаганлик учун ҳар бир яратилмаган иш жойи учун мансабдор шахс йиллик ўртача иш ҳақи миқдорида жарима белгиланган. Аввал талабнома берилган, ўрта махсус, касб-хунар ва олий таълим олган, шунингдек касб тайёргарлиги олишга ва қайта тайёргарлик кўришга, малакасини оширишга юборилган шахсларни ишга қабул қилишдан бош тортганлик учун ҳам иш берувчидан худди шу миқдорда жарима ундирилади ("Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида"ги Қонун 18-моддасининг учинчи қисми; "Ўзбекистон Республикасида ногиронларни ижтимоий ҳимоя қилиш тўғрисида"ги Қонун 25-моддасининг иккинчи қисми).

Ишга жойлаштириш учун иш ўринларининг тайёргарлиги тўғрисидаги ахборотнинг ташкилот томонидан тақдим этилмаганлигига ҳамда амалда уларнинг тайёр эмаслигига ҳам меҳнат органи маҳаллий давлат ҳокимияти органи қарорининг бажарилмаганлиги сифатида қарайди (Низомнинг 14-банди) ва бунинг учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жарима солиниб жазоланади.

Бундан ташқари, бундай ҳуқуқбузарликнинг маънавий оқибатларини ҳам унутмаслик керак. Маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг ижтимоий ҳимояга муҳтож шахслар учун иш ўринларининг энг кам сонини яратиш бўйича қарорларини бажармаслик қонунга иттифоқ тадбиркорнинг обрўси тушиб кетишига ҳамда назорат қилувчи органларнинг ишончи йўқолишига олиб келиши мумкин, бу ҳол эса уларнинг корхонагизга ортиқча "эътибор беришига" олиб келади.

- Сизнингча, аҳолининг бандлиги соҳасида давлатнинг ижтимоий қўллаб-қувватлаши истиқболлари қандай?

- Фикримча, аҳолини, айниқса давлатнинг алоҳида ҳимоясига муҳтож тоифаларини ишга жойлаштириш масалалари биргаликдаги саъй-ҳаракатлар билан ҳал қилиниши керак. Ўзбекистонда аҳолининг ночор қатламлари меҳнат ҳуқуқларини таъминлашнинг бундан кейинги истиқболлари мазкур соҳада ижтимоий ҳамкорликни ривожлантириш билан боғлиқ.

"Norma Hamkor" МҲЖ бош маслаҳатчиси Маъруф УСМОНОВ суҳбатлашди.

Мавзуга оид хат

ЁРДАМ БЕРИШ ДОИРАСИДА

ОИШГА ЖОЙЛАШТИРИШ

Қишлоқ жойларда иш ҳар доим бор, шаҳарда эса ишга жойлашиш унчалик осон эмас. Ёшларда ишга киришда бирор-бир афзалликлар борми?

Мансур.

- Ўзбекистон Республикасининг қонун ҳужжатларида ёшлар меҳнатининг ўзига хос хусусиятини ҳисобга оладиган, меҳнат ва меҳнат муҳофазасига доир ҳуқуқини кафолатлайдиган, халқаро меҳнат меъёрларига зид бўлмаган меъёрларнинг кенг мажмуи мавжуд.

Ёшлар учун асосий имтиёزلардан бири ишга жойлашишда давлатнинг ёрдамидир.

Ёшларни ишга қабул қилиш туман (шаҳар) бандликка кўмаклашиш марказлари ёрдамида, шунингдек корхоналарга бевосита мурожаат қилиш чоғида амалга оширилиши мумкин.

Республикада ташкилот ва корхоналар учун **ИЖТИМОЙ ҲИМОЯГА МУҲТОЖ, ИШ ТОПИШДА ҚИЙНАЛАДИГАН ВА МЕҲНАТ БОЗОРИДА ТЕНГ ШАРОИТЛАРДА РАҚОБАТЛАШИШГА ҚОДИР БЎЛМАГАН ШАХСЛАРГА ИШ ЖОЙЛАРИНИНГ ЭНГ КАМ МИҚДОРИ БЕЛГИЛАНАДИ** ("Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида"ги Қонуннинг 7-моддаси). Шахсларнинг мазкур тоифасига таълим муассасаларини тугатган ёшлар ҳам киради.

Ёшларни белгиланган квота ҳисобидан ишга жойлаштиришни туман (шаҳар) бандликка кўмаклашиш марказлари **уларнинг қўлига тегишли йўлланма бериш йўли билан амалга оширадilar, у иш берувчи учун мажбурий кучга эгадир**. Квота ҳисобига ишга қабул қилишдан бош тортиш тақиқланади ва суд тартибда шикоят қилиниши мумкин (Меҳнат кодексининг 239-моддаси).

Тўғри келадиган иш мавжуд бўлмаган ва иш излаётган фуқарони (16 ёшдан бошлаб у пенсия таъминоти ҳуқуқини олишига қадар) **ишга жойлаштириш мумкин бўлмаган тақдирда у ишсиз деб эътироф этилади ва унга** "Аҳолини иш билан таъминлаш тўғрисида"ги Қонуннинг 3-моддасида ва Фуқароларни меҳнат органларида рўйхатдан ўтказиш, уларни ишга жойлаштириш, ишсизлик нафақасини тайинлаш ҳамда тўлаш тартиби тўғрисида низомда (АВ томонидан 13.10.1999 йилда 831-сон билан рўйхатдан ўтказилган) белгиланган тартибда **нафақа тайинланади**.

Абдусалом РИСКУЛЛАЕВ, эксперт-юристимиз.

ҲАВАС ҚИЛИНМАЙДИГАН УЛУШ

Вафот этган боқувчисининг қарамоғида бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахслар унинг вафоти муносабати билан зарарни тўлатиш ҳуқуқига эгалар. Ҳар бир шахсга зарарни тўлаш миқдори марҳумнинг ўртача иш ҳақини зарарларни тўлаш ҳуқуқига эга бўлган шахслар сонига бўлиш йўли билан унинг ўзига тўғри келадиган улушни чегирган ҳолда аниқланган. Қарамоқдагиларнинг бири 18 ёшга тўлган. Унинг улуши қолганлар ўртасида тақсимланиши керакми?

Бухгалтер.

- Йўқ, 18 ёшга тўлган қарамоқдаги шахснинг улуши зарар тўланиши керак бўлган бошқа шахслар ўртасида тақсимланмайди.

Боқувчисининг вафот этганлиги муносабати билан зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлган ҳар бир шахсга белгиланган тўлов миқдорининг қайта ҳисоб-китоби марҳумнинг қарамоғида турган ёки унинг вафоти кунда боқувчидан таъминот олиш ҳуқуқига эга бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахсларнинг миқдор таркиби ўзгарган тақдирдагина амалга оширилиши мумкин.

Меҳнат ҳуқуқи бўйича қарамоқда бўлиш тақозо этилади ва исбот талаб қилмайди, шу сабабли ходим билан бирга яшайдиган барча оила аъзолари унинг қарамоғида ҳисобланади, бироқ уларнинг ҳаммаси ҳам зарарни олиш ҳуқуқига эга бўлавермайдилар. Бундан ташқари, зарарни тўлатиш ҳуқуқи суднинг ҳал қилув қарорига кўра қарамоқда бўлмаган, бироқ бундай ҳуқуққа эга бўлган шахсларда - марҳум алимент тўлаши шарт бўлган шахсларда юзага келиши мумкин.

"Фуқароларнинг давлат пенсия таъминоти тўғрисида"ги Қонуннинг 20-моддасида қарамоқда бўлишга анча аниқроқ тушунтириш берилган, бироқ уни боқувчисини йўқотганлик муносабати билан давлат пенсиясини

тайинлаш пайтида қўллаш керак. Ушбу меъёрга кўра, агар оила аъзоларини боқиш марҳумнинг зиммасида бўлган ёки айнан доимий равишда ва асосан ёрдам бериб келган бўлса, улар марҳумнинг қарамоғида бўлишган деб ҳисобланади.

Меҳнат кодексининг (МК) 192-моддасида белгиланишича, ходим меҳнатда майиб бўлиши, касб касаллиги ёки меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда соғлиғига бошқача тарзда шикаст етиши сабабли вафот этган ҳолларда иш берувчи марҳумнинг қарамоғида бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахсларга, шунингдек 16 ёшга тўлмаган ёки у вафот этган кунга қадар ундан таъминот олиш ҳуқуқига эга бўлган шахсларга, марҳумнинг вафотидан кейин туғилган фарзандига; шунингдек ота-онасидан бирига, умр йўлдошига ёки оиланинг бошқа аъзосига, агар у ишласдан марҳумнинг 3 ёшга етмаган болалари - укалари, сингиллари ёки невараларини парваришлаш билан банд бўлса, зарарни тўлаши шарт. Болалиқдан ногиронлар, белгиланган тартибда ногирон деб топилган, 60 ёшга тўлган эркаклар ва 55 ёшга тўлган аёллар меҳнатга қобилиятсиз деб ҳисобланади. Оила аъзосида меҳнатга қобилиятсизлик бошланиш вақти (боқувчисининг ва-

фотигача ёки ундан сўнг) унинг зарарни тўлатиш ҳуқуқига таъсир қилмайди.

16 ёшдаги ва ундан катта ўқувчилар кундузги ўқув юрталаридаги ўқишни тугатишларигача, бироқ 18 ёшдан ошмаган ҳолда, зарарни тўлатиш ҳуқуқига эгалар.

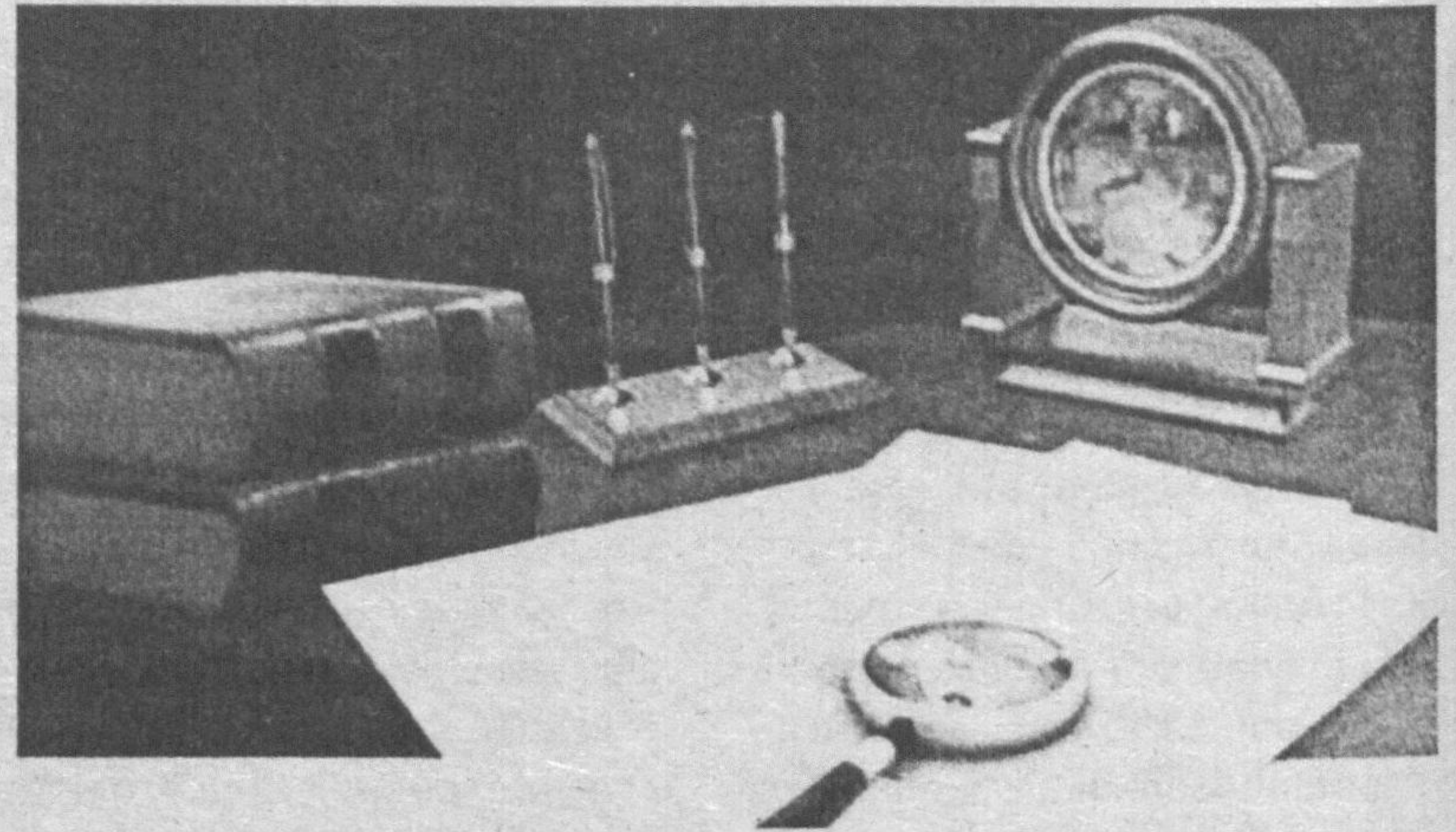
Юқорида саналган қоидалар Ходимларга уларнинг меҳнат вазифаларини бажариш билан боғлиқ ҳолда жароҳатланиши, касб касалликларига чалиниши ёки саломатлигининг бошқа хил шикастланиши туфайли етказилган зарарни тўлаш қоидаларининг¹ 14, 15, 26, 27, 28-бандларига мувофиқ, шунингдек Олий суд Пленумининг 19.12.2003 йилдаги 18-сон қарори² тушунтиришларини ҳисобга олган ҳолда қўлланади.

Вафот этган боқувчисининг қарамоғида бўлган ва унинг вафоти муносабати билан зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахсларга етган зарар марҳумнинг ўртача ойлик иш ҳақи миқдоридан, унинг ўзига ва қарамоғида бўлган, бироқ зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлмаган меҳнатга қобилиятли шахсларга тўғри келадиган улушларни чегирган ҳолда, белгиланади.

Зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлган шахсларнинг ҳар бирига зарарни тўлаш миқдорини белгилаш учун боқувчи иш ҳақининг кўрсатилган шахсларнинг барчасига тўғри келадиган қисми улар сонига бўлинади.

Марҳумнинг қарамоғида бўлмаган, бироқ зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлган меҳнатга қобилиятсиз шахсларга унинг миқдори суд тартибидан белгиланади.

Агар бир вақтнинг ўзида марҳумнинг қарамоғида бўлган ва унинг қарамоғида бўлмаган шахслар зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлсалар, аввал марҳумнинг қарамоғида бўлмаган

шахсларга зарарни тўлаш миқдори белгиланади. Уларга белгиланган зарарни тўлаш суммаси боқувчининг иш ҳақидан чегирилади, сўнгра иш ҳақининг қолган суммасидан келиб чиқиб марҳумнинг қарамоғида бўлган шахсларга зарарни тўлаш миқдори белгиланади.

Боқувчисининг вафоти муносабати билан зарарни тўлатиш

ҳуқуқига эга бўлган шахсларга, боқувчисининг вафоти боис уларга тайинланган пенсия, шунингдек бошқа пенсиялар, иш ҳақи, стипендиялар ва бошқа даромадлар зарарни тўлаш ҳисобига қайд этилмайди. Бунда ҳар бир қарамоқдаги шахсга зарарни тўлаш суммаси қонун билан белгиланган энг кам иш ҳақининг 50% миқдоридан кам бўлиши мумкин эмас.

1-МИСОЛ.

Вафот этган ходимнинг оиласи 4 кишидан иборат: онаси (70 ёш), хотини (50 ёш), қизи (15 ёш), ўғли (17 ёш). Унинг ўртача иш ҳақи 300 000 сўмни ташкил қилган.

Марҳумни ҳисобга олган ҳолда оиланинг ҳар бир аъзосига тўғри келадиган иш ҳақи улушини ҳисоблаймиз:

$$300\ 000 / 5 = 60\ 000 \text{ сўм.}$$

Марҳумнинг ва оиланинг меҳнатга қобилиятли аъзоси (мазкур мисолда - хотиннинг), улушини ўртача иш ҳақидан айирамиз:

$$300\ 000 - 60\ 000 (\text{марҳумнинг улуши}) - 60\ 000 (\text{хотиннинг улуши}) = 180\ 000 \text{ сўм.}$$

Олинган қоплаш суммасини зарарни қоплаш ҳуқуқига эга бўлган шахслар сонига бўламиз:

$$180\ 000 / 3 (\text{меҳнатга қобилиятсиз она, вояга етмаган қиз, коллежда ўқийдиган ўғил}) = 60\ 000 \text{ сўм. Санаб ўтилган оила аъзоларининг ҳар бирига тўланадиган улушнинг миқдори шунча.}$$

2-МИСОЛ.

Ўғил 18 ёшга тўлган ва зарарни тўлатиш ҳуқуқини йўқотган ҳолда зарарни қоплаш миқдорини ҳисоблаймиз:

$$300\ 000 - 60\ 000 (\text{марҳумнинг улуши}) - 60\ 000 (\text{хотинининг улуши}) - 60\ 000 (18 \text{ яшар ўғлининг улуши}) = 120\ 000 \text{ сўм.}$$

Зарарни тўлатиш ҳуқуқига эга бўлган шахслар иккита - марҳумнинг онаси ва вояга етмаган қизи қолди. Уларнинг ҳар бирига тўғри келадиган улуш:

$$120\ 000 / 2 = 60\ 000 \text{ сўмга тенг.}$$

Римма СОЛОДОВНИКОВА,
эксперт-юристимиз.

Юридик маслаҳатлар

ШАМПУННИ ИДИШГА ҚУЙИШ ҚАНДАЙ ФАОЛИЯТ?

Биз кичик корхона ҳисобланамиз ва шакарни қадоқлаш, шунингдек шампунь, суюқ совун ва шу кабиларни кичик пакетчаларга қуйиш билан шуғулланамиз. Ушбу маҳсулот билан фақат меҳмонхоналарни таъминлаймиз. Савдо тармоғига бизнинг товаримиз келиб тушмайди. Бошқа ҳеч қандай фаолият турлари билан шуғулланмаймиз. Бизнинг фаолият туримиз ишлаб чиқаришга кирадимми ёки улгуржи савдога? Пакетчаларни ўзимиз тайёрлаймиз - бунинг учун дастгоҳларимиз ва цехимиз бор.

Корхона директори.

- Эркин алмаштириладиган валютага экспорт қилишда имтиёзлар ва преференцияларни қўллаш мақсадида ўзи ишлаб чиқарган товарларни (ишлар-

ни, хизматларни) аниқлаш қоидаларининг (МВ ва ДСҚнинг АВ томонидан 16.02.2011 йилда 2195-сон билан рўйхатдан ўтказилган қарори билан тасдиқлан-

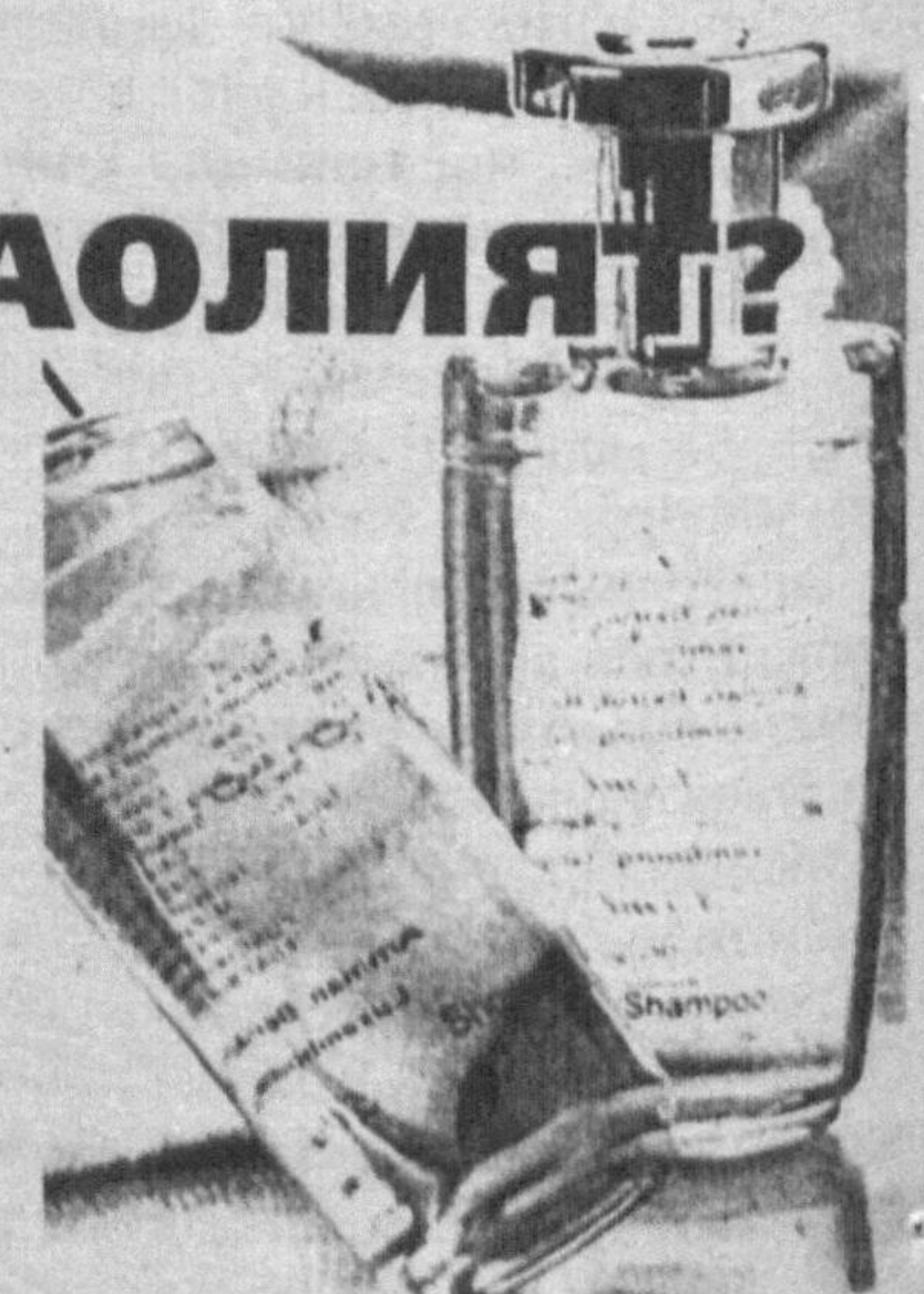
ган) 5-бандига мувофиқ ўзи ишлаб чиқарган товар деганда, корхона ўзи томонидан ишлаб чиқариш технологик жараёнини ҳисобга олган ҳолда, ўзига тегишли бўлган ишлаб чиқариш қувватларидан фойдаланиб ишлаб чиқарилган ёки қайта ишланган маҳсулот (жумладан ярим тайёр маҳсулот) тушунилади.

Товарларни сотиш ва транспортда ташишга тайёрлаш бўйича операциялар (товар туркумини майдалаш, товарларни жўнатишни ташкил қилиш, саралаш, қайта-

дан ўраш, қадоқлаш) ишлаб чиқариш технологик жараёни ҳисобланмайди.

Сизнинг ҳолатингизда товар сотиш учун тайёрланяпти, яъни қадоқланмоқда.

Улгуржи савдо деб тижорат мақсадида ёки ўзининг ишлаб чиқариш-хўжалик эҳтиёжларида фойдаланиш учун ҳисоб-китобларнинг нақд пулсиз шаклида харид қилинадиган товарларнинг реализацияси эътироф этилади. Сизнинг ҳолатингизда корхонанинг фаолият тури - улгуржи савдо. Бунда товарнинг

кимга - меҳмонхоналар ёки бошқа шахсларга сотилиши аҳамиятга эга эмас.

Елена ЕРМОХИНА,
эксперт-юристимиз.

МЧЖнинг асосий фаолият тури металл конструкцияларга ташқи рекламани жойлаштириш бўйича хизматлар кўрсатиш (ХХТУТ бўйича коди 84300) ҳисобланади. Мазкур хизматларни кўрсатиш доирасида компания реклама материалларини тайёрлашга буюртмалар қабул қилиб, кейин уларни реклама конструкцияларида жойлаштиради.

Корхонамизда баннерлар ёки бошқа матбаа маҳсулотини босиш учун ўз ускунамиз мавжуд эмас. Шу сабабли баннер босишга буюртма олинганда биз учинчи шахсларга мурожаат қиламиз, яъни реклама материалларини тайёрлаш бўйича воситачилик хизматларини кўрсатамиз.

Матбаа корхоналарини рўйхатга олиш ва ҳисобга қўйиш тартиби тўғрисида низомга мувофиқ баннерлар босиш иши матбаа фаолияти ҳисобланади ҳамда матбуот ва ахборот органларида рўйхатдан ўтказилиши керак.

Тушунтириб берсангиз, корхонамиз босиш учун ўз ускунасига эга бўлмаган ҳолда реклама баннерларини босиш бўйича воситачилик хизматларини кўрсатиш учун матбаа корхонаси сифатида рўйхатдан ўтказилиши зарурми?

Агар зарур бўлса, рўйхатдан ўтказиш учун босма маҳсулот (баннерлар) тайёрлаш бўйича учинчи шахслар билан шартномаларни тақдим этиш етарли бўладими? Ёки ускунага ёхуд юқорида кўрсатилган Низом 5-бандининг охириги хатбошисига кўра уни харид қилиш тўғрисидаги шартномага эга бўлиш лозимми?

МЧЖ директори.

БОСМА МАШИНАНГИЗ БЎЛМАСА – МАТБААЧИ ЭМАССИЗ

Матбаа корхоналарини рўйхатга олиш ва ҳисобга қўйиш тартиби тўғрисида низом (ВМнинг 27.12.2002 йилдаги 454-сон қарорига 1-илова) 2-бандининг иккинчи хатбошисига биноан матбаа фаолиятини амалга ошириш мақсадида юридик ва жисмоний шахслар томонидан ташкил этилган тузилмалар (концерн, комбинат, фабрика, босмаҳона, марказ, устахона, цех, лаборатория, бўлинмалар ва бошқалар) матбаа корхоналари деб тушунилиб, улар ўзбекистон матбуот ва ахборот агентлигида (ЎзМААда) рўйхатга олиниши керак. Ушбу банднинг биринчи хатбошисига мувофиқ матбаа фаолияти деб, барча турдаги босма нашрларнинг босма шаклларини ясаш мақсадида улар матнини териш, босма шаклларини тайёрлаш (шу жумладан муҳр ва штампларни ясаш), макетини тайёрлаш, босиш, муқовалаш, тиражини тайёрлаш тушунилади. Матбаа фаолияти юқорида санаб ўтилган жараёнларни (турларни) ўзвий биргаликда ёки алоҳида-

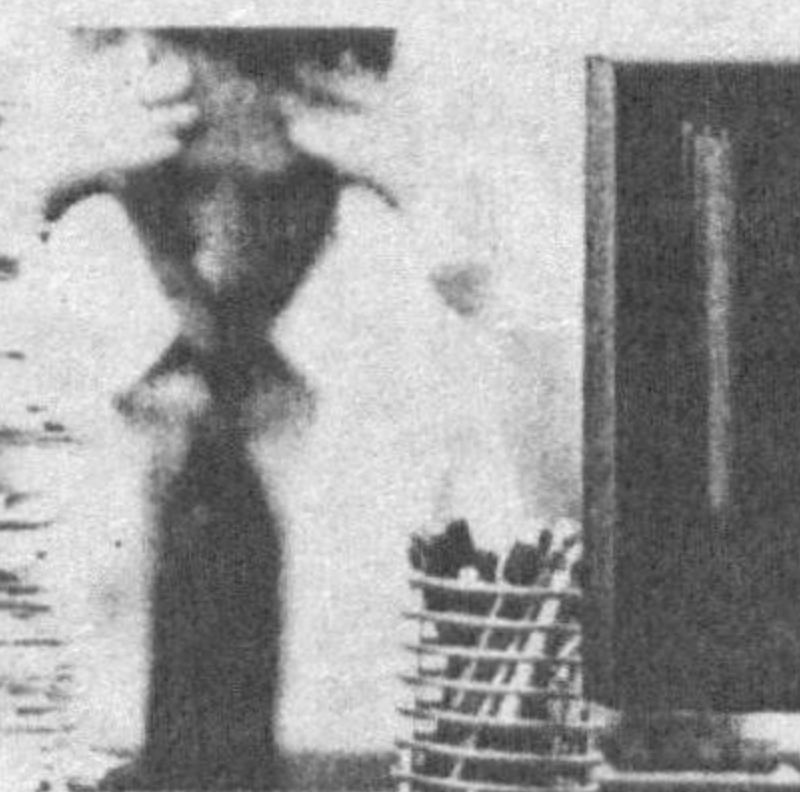
алоҳида олинган ҳолатларни ҳам ўз ичига олади.

Шу тариқа, агар сизнинг юридик шахсингиз босма шаклларни тайёрлаш ва бевосита реклама материалларини босишни амалга оширмаса, у матбаа корхонаси деб ҳисобланмайди. Бинобарин, уни ЎзМААда рўйхатдан ўтказиш шарт эмас.

Бироқ ўз мурожаатингизда "реклама материалларини тайёрлашга (баннер босишга)" буюртмалар қабул қилинишини кўрсатгансиз. Бу эса юқорида кўрсатилган Низом 2-бандининг биринчи хатбошисига мувофиқ матбаа фаолияти билан шуғулланишга алоқадор бўлиши мумкин. Назорат қилувчи органларнинг фаолиятингизни шундай деб баҳолашларига йўл қўймаслик учун ташкилотингиз амалга оширадиган, ташқи рекламани ишлаб чиқиш ва жойлаштириш бўйича реклама берувчиларга кўрсатиладиган хизматлар таркибини белгилайдиган ҳаракатлардан "босиш"ни чиқариб ташлашни тавсия қиламиз.

Тахририятдан. Воситачилик хизматлари кўрсатадиган корхоналар солиқ солинадиган базанинг 33%илик ставка бўйича ягона солиқ тўлови тўлашларини эслатиб ўтмоқчимиз. Агар сиз баннерлар дизайнини ишлаб чиқсангиз ва бошқа реклама хизматларини кўрсатсангиз, ЯСТ ставкаси 6%ни ташкил қилади.

ШУЪБА КОРХОНА УНИТАР КОРХОНАГА ТЕНГ ЭМАС

Масъулияти чекланган жамият юридик шахс сифатида бошқа худди шундай МЧЖ таъсис этиб, унинг ягона иштирокчисига айланди. Биринчи (яъни "бош") МЧЖнинг штатдаги ходимлари сони кичик корхонанинг белгиланган мезонларидан ошмайди, бу эса унга солиқ солишнинг соддалаштирилган тизимини қўллаш ва кичик бизнес субъектлари учун белгиланган имтиёزلардан фойдаланиш имкониятини беради. Бироқ ДСИ МЧЖ ходимларининг ўртача йиллик сони ҳисоб-китобида у ташкил этган шуъба жамиятида ишловчи шахслар ҳам ҳисобга олиниши керак деб таъкидламоқда. Агар ҳисоб-китобга улар ҳам киритилса, МЧЖ кичик корхона мақомини йўқотади ва солиқларнинг умумбелгиланган тизимига ўтишга мажбур бўлади ҳамда бир қатор имтиёزلардан маҳрум бўлади. ДСининг позицияси тўғрими?

МЧЖ директори.

Йўқ, мазкур позиция қонунга мувофиқ эмас. Солиқ кодекси (СК) 350-моддаси учинчи қисмининг учинчи хатбошисига мувофиқ **ходимларнинг ўртача йиллик сонини аниқлашда** ўриндошлик, пудрат шартномалари ва бошқа фуқаролик-ҳуқуқий тусдаги шартномалар бўйича ишга қабул қилинган ходимларнинг, **шунингдек унитар (шуъба) корхоналарда**, ваколатхоналар ва филиалларда **ишлаётганларнинг сони ҳам ҳисобга олинади.**

Ҳуқуқни қўллаш амалиётида солиқ органлари вакиллари томонидан мазкур меъёрни анча кенг талқин қилиш тамойили шаклланди. Амалда унитар (шуъба) корхона деганда бошқа юридик шахс ташкил этган ҳар қандай юридик шахс тушунилади. Бунда уларнинг на ташкилий-ҳуқуқий шакллари, на улар ўртасидаги ҳуқуқий алоқаларнинг туси, на бошқа омиллар эътиборга олинади.

Солиқ кодексига "унитар корхона", "шуъба корхона", "унитар (шуъба) корхона" таърифлари назарда тутилмайди. Юридик шахсларнинг мазкур тоифаларини тавсифловчи ҳуқуқий меъёрлар Фуқаролик кодекси (ФК)да келтирилган.

ФКнинг 70-моддасига мувофиқ ўзига бириктириб қўйилган мол-мулкка нисбатан мулкдор томонидан мулк ҳуқуқи берилмаган тижоратчи ташкилот **унитар корхона** ҳисобланади. Унитар корхона юридик шахснинг мустақил ташкилий-ҳуқуқий шаклидир. Унинг асосий фарқловчи хусусиятлари: устав фондининг бўлинмаслиги, улуш ва ҳиссаларнинг мавжуд эмаслиги, мол-мулкка доир мулк ҳуқуқининг йўқлиги (корхона хўжалик юрители ёки оператив бошқариш ҳуқуқи билан мол-мулкка эгалик қилади), ундан фойдаланиш режими чекланган (ФКнинг 70–72, 177–179, 181-моддалари).

ФК 71-моддасининг учинчи қисмига мувофиқ **шуъба корхона** бўлиб хўжалик юрители ҳуқуқига асосланган, ўз мол-мулкнинг бир қисмини хўжалик юрители учун белгиланган тартибда топшириш йўли билан бошқа унитар корхона ташкил этган унитар корхона ҳисобланади.

Шуъба унитар корхона билан бир қаторда ФКда **шуъба хўжалик жамиятининг** фаолиятини белгилайдиган ва тартибга соладиган меъёрлар назарда тутилади. ФК 67-моддасига мувофиқ агар бир (асосий) хўжалик жамияти ёки ширкати иккинчи хўжалик жамиятининг устав фондида ундан устунлик мавқеига эга бўлган ҳолда иштирок этиши туфайли ёхуд улар ўртасида тузилган шартномага мувофиқ ё бўлмаса бошқача тарзда иккинчи хўжалик жамияти томонидан қабул қилинадиган қарорларни белгилаб бериш имконига эга бўлса, ушбу иккинчи хўжалик жамияти шуъба хўжалик жамияти ҳисобланади. Шуъба хўжалик жамияти юридик шахснинг мустақил ташкилий-ҳуқуқий шакли эмас. Шуъба хўжалик жамиятлари хўжалик жамиятлари учун назарда тутилган ташкилий-ҳуқуқий шаклларда (МЧЖ, ЁАЖ ва ҳоказо) фаолият юритади. Шу тариқа, бошқа хўжалик жамияти (МЧЖ ва бошқалар) томонидан барпо этилган хўжалик жамияти (МЧЖ ва бошқалар) унга нисбатан шуъба корхона ҳисобланади, бироқ "унитар (шуъба) корхона" тоифасига кирмайди.

СКнинг 7-моддасига мувофиқ солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ҳар бир солиқ тўловчи қайси солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни, қачон, қанча миқдорда ҳамда қай тартибда тўлаши кераклигини аниқ биладиган тарзда ифодаланган бўлиши керак. Солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни

белгилашда, солиқ тўловчилар, шунингдек солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларнинг элементлари аниқланган бўлиши керак.

СКда СК 350-моддаси учинчи қисмининг учинчи хатбошисини қўллаш учун **"унитар (шуъба) корхоналар"**га кирадиган юридик шахслар тоифасини аниқ ва бир хилда белгилаш имконини берадиган тушунчалар аппаратининг йўқлиги шу қисмда солиқ қонунчилиги меъёрларининг ноаниқлиги ҳолатини қайд этиш имконини беради, бу эса солиқ солишнинг аниқ белгиланганлиги принциpigа зиддир.

Шу тариқа, СКда юридик шахс ходимларининг ўртача йиллик сони ҳисоб-китобига унинг унитар (шуъба) корхоналарида ишлайдиган шахсларни киритиш тўғрисидаги меъёр мавжуд бўлишига қарамай, ташкилотлар тилга олинган тоифасининг мақоми юридик мазмуни тўғрисидаги масала Солиқ кодекси томонидан тартибга солинмайди. Бундан ташқари, СК 350-моддаси учинчи қисмининг учинчи хатбошисига назарда тутилганига айнан ўхшаш меъёр, хусусан, "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонун (2.05.2012 йилдаги ЎРК-328-сон Қонун билан тасдиқланган тахрирда) 5-моддасининг иккинчиси қисмида мавжуд, бу эса унинг солиқ туси мутлақ эмаслигини кўрсатади.

"Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида"ги Қонун (14.12.2000 йилдаги 160-II-сон) 19-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ норматив-ҳуқуқий ҳужжатда фойдаланиладиган тушунчалар ва атамалар уларнинг амалдаги қонун ҳужжатларида қабул қилинган мазмунига мувофиқ, турлича шарҳлаш имкониятини истисно этадиган тарзда бир хилда қўлланилади.

Баён этилганларни ҳисобга олиб, СК ва "Тадбиркорлик фаолияти эркинлигининг кафолатлари тўғрисида"ги Қонуннинг тилга олинган моддаларида эслатилган "унитар (шуъба) корхона" тушунчасини ФКнинг 70, 71-моддалари воситасида баҳолаш асосли бўлади. Мазкур тушунчанинг у ва шуъба хўжалик жамиятлари қамраб олинишини назарда тутадиган кенгайтирилган эркин талқин қилинишига эса йўл қўйиб бўлмайди ва у қонунга зиддир.

Реклама

Электрон маълумотнома тизими

КОРХОНА ЮРИСТИ

Харид қилиш масалалари бўйича қуйидагиларга мурожаат қилинг:
Тошкент ш., Миробод тумани, Таллимаржон кўч., 1/1. 6-қават.
Тел./факс: (998 71) 283-23-74.
E-mail: info@norma.uz, web: www.norma.uz

ЎРИНДОШЛИК АСОСИДА ИШЛАШНИНГ БАЪЗИ ЖИХАТЛАРИ

Журналист бир тахририятда тўлиқ ставкада, бошқасида эса ярим ставкада ишлайди. Бизнинг тахририятимиз ҳам уни ярим ставкага ишга қабул қила оладими ёки чекловлар мавжудми? Учала тахририятда журналистнинг иш ҳақи маош ва гонорардан иборат.

Ш.Файзуллаева.

- Бугунги кунда ишни ташкил этишнинг бир неча вазифани бажариш ва ўриндошлик сингари шакллари анча кенг тарқалган. Малакали ходимлар жалб этилиши боис мазкур иш шакллари ташкилотлар учун ҳам самаралидир.

Шуни эслатиб ўтамизки, ўзининг асосий иши билан бир қаторда ишда бўлмаган ходимларнинг вазифаларини бажарганлик, шунингдек кўшимча ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш доираси кенгайганлиги, бажариладиган ишлар ҳажми ортганлиги бир неча вазифани бажариш деб эътироф этилади.

Ўз навбатида ходим ўзининг асосий ишини бажаришидан ташқари асосий ишидан бўш вақтида меҳнат шартномаси асосида бошқа ҳақ тўланадиган ишни бажарганлиги ўриндошлик ҳисобланади (*Меҳнат кодексининг 160-моддаси, бундан кейин – МК*): биргина иш берувчида ишласа – ички ўриндошлик; бошқа иш берувчида (бир

ёки бир неча) ишласа – ташқи ўриндошлик.

Ташқи ўриндошликда асосий иш жойидаги иш берувчининг розилиги талаб қилинмаслигини қайд этиб ўтиш лозим. Ўриндошлик бўйича ишлаш вақти иш вақтини ҳисобга олиш табелида акс эттирилади.

Куйидагилар ўриндошликнинг асосий аломатларидир:

мазкур ходимда асосий иш жойининг мавжудлиги (яъни у ўзининг ёки бошқа иш берувчи билан меҳнат муносабатларига эга); ишнинг асосий иш вақтидан бўш вақтда бажарилиши; ишнинг алоҳида меҳнат шарт-

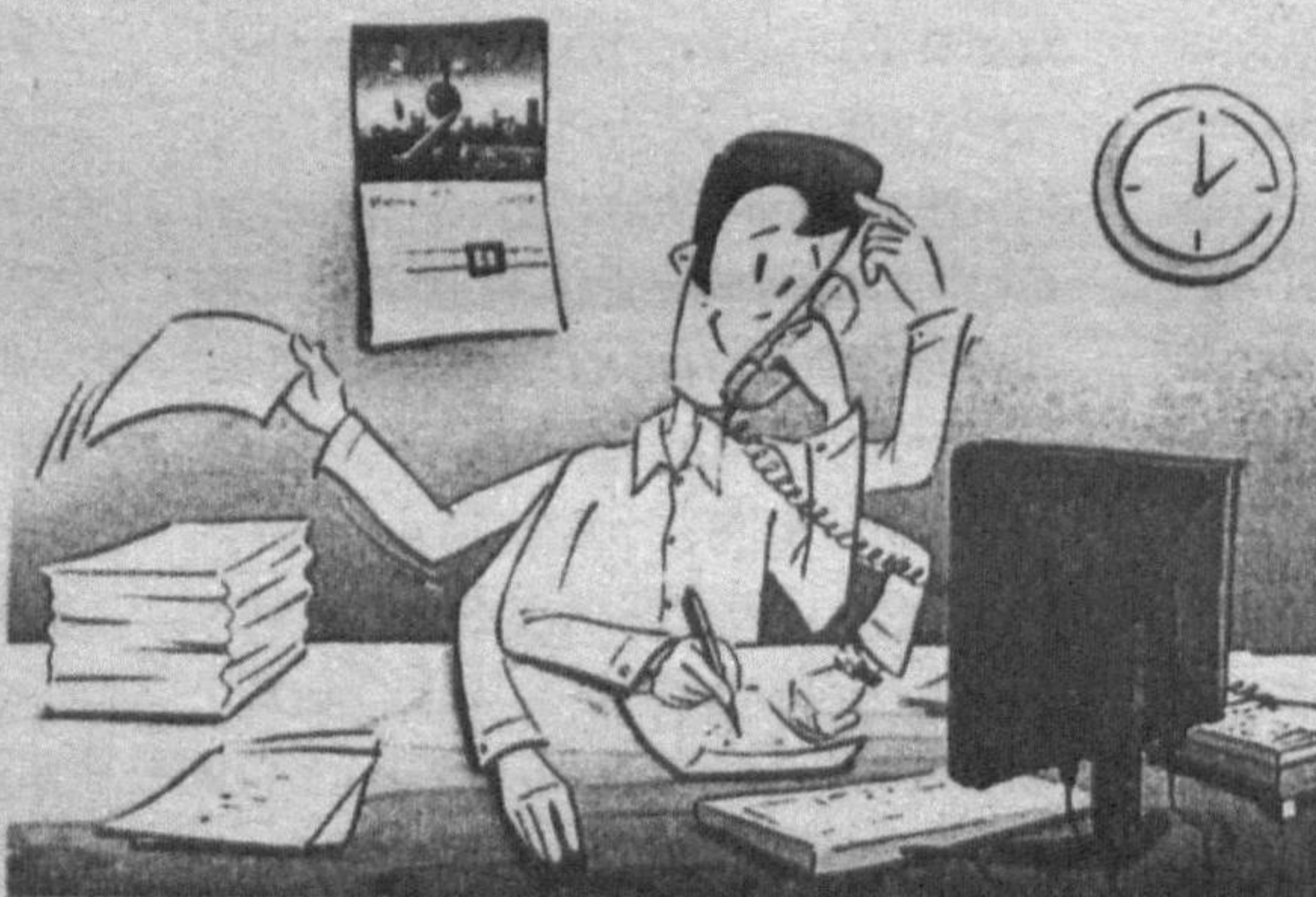
номаси шартларида бажарилиши;

меҳнат дафтарчасида ходимнинг асосий иш жойи бўйича аризаси асосида ўриндошлик бўйича иш тўғрисида ёзувнинг борлиги (*МКнинг 81-моддаси*);

меҳнат шартномасининг МКнинг 97 ва 100-моддаларида назарда тутилган умумий асослар бўйича бекор қилиниши.

Сизнинг ҳолатингизда ташқи ўриндошлик бўйича кўшимча иш тўғрисида сўз боряпти. Биринчи тахририятдаги иш асосий иш жойи бўлганлиги сабабли, қолган барча ишлар асосий ишдан бўш вақтда ва ходим билан иш берувчи ўртасида ёзма равишда тузилдиган (иккинчи ва учинчи тахририятларда) бошқа меҳнат шартномалари шартларида бажарилиши керак. **Ўриндошлик бўйича иш тўғрисида меҳнат шартномаларини иш берувчиларнинг чекланмаган сони билан тузишга йўл қўйилади.**

Бунда ўриндошлик бўйича ишловчиларнинг меҳнат ҳақи миқдори меҳнат шартномасининг тарафлари ўртасидаги келишувга биноан амалда бажарилган иш юзасидан белгиланади. Бироқ у ташкилот томонидан бир неча вазифани бажараётган штат бирлиги учун белгилаган меҳнат ҳақи миқдоридан ошмаслиги керак (*МКнинг 160-моддаси*).

МЕҲНАТ ШАРТЛАРИ ЎЗГАРСА

Меҳнат шартномаси шартларини ўзгартиришдан бош тортиш мумкинми?

Владимир.

- МКнинг 89-моддасига асосан иш берувчи ходимнинг розилигисиз меҳнат шартларини ўзгартиришга фақат технологиядаги, ишлаб чиқариш ва меҳнатни ташкил этишдаги ўзгаришлар, ишлар (маҳсулот, хизматлар) ҳажмининг

қисқарганлиги, башарти бундай ўзгаришлар ходимлар сони ёки ишлар хусусиятининг ўзгаришига олиб келиши олдиндан аниқ бўлган ҳоллардагина ҳақлидир.

Бунда иш берувчи меҳнат шартларидаги бўлажак ўзгариш-

лар ҳақида ходимни камида 2 ой олдин ёзма равишда огоҳлантириб тилхат олиши шарт. Сиз меҳнатнинг янги шартларида ишни давом эттиришдан бош тортган тақдирда сиз билан меҳнат шартномаси МКнинг 89-моддасига кўра бекор қилиниб, сизга ўртача ойлик иш ҳақидан кам бўлмаган миқдорда ишдан бўшатиш нафақаси тўлаши мумкин (*МКнинг 109-моддаси*).

ИШ ҲАҚИ ТўЛАШ КЕЧИКТИРИЛГАНДА

Ташкилот иш ҳақи берилишини кечиктириши мумкинми? Биз иш ҳақини ойда бир марта – ойнинг 20-кунидан кейин оламиз.

Н.Аҳмедова.

- МК 161-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ **меҳнатга ҳақ тўлаш муддатлари** жамоа шартномаси ёки бошқа локал норматив ҳужжатда белгиланади ва **ҳар ярим ойда бир мартадан кам бўлиши мумкин эмас.**

Жамоа шартномасида иш берувчининг айби билан ходимга

ҳақ тўлаш белгиланган муддатларга нисбатан кечикканлиги учун унга нисбатан жавобгарлик назарда тутилиши мумкин.

Юқорида айтилган талаблар бажарилмаган ҳолда ушбу ҳаракатлар (ҳаракатсизлик) меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузиш сифатида баҳоланади ва Маъму-

рий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 49-моддасида назарда тутилган, мансабдор шахсларга энг кам иш ҳақининг 2 бараваридан 5 бараваригача миқдорда жарима солиш кўринишида жавобгарликка тортишга олиб келади.

Ўз ҳуқуқларингизни ҳимоя қилиб, сиз суд ёки Давлат меҳнат ҳуқуқ инспекциясига мурожаат қилишингиз мумкин (телефонлари pogta.uz сайтида берилган).

Ўртамизда баҳс юзага келди. Менга ходимга иш ҳақи сақланмаган таътил бериш мумкин бўлган узрли сабаблар рўйхати бор деб исботлашмоқчи бўлишди. Мен раҳбар сифатида ишлаб чиқиш зарурати муносабати билан баъзи ходимларни таътилга чиқаришни хоҳлайман. Бизда жамоа шартномаси йўқ, менга узрли сабабларнинг тасдиқланган рўйхатини тақдим этишмаган.

Ходимларга иш ҳақи сақланмаган таътил беришдан бош тортишим мумкинми?

АЖ раҳбари. Тошкент шахри.

ИШ ҲАҚИ САҚЛАНМАЙДИГАН ТАЪТИЛ БЕРИШ ҚОИДАЛАРИ

- МКнинг 150-моддасида иш ҳақи сақланмайдиган таътиллари икки гуруҳга ажратилади:

иш берувчи бериши мумкин бўлган, бироқ беришга мажбур бўлмаган, ўз хоҳишига кўра берилмайдиган таътиллари. Шунингдек иш берувчи ишлаб чиқариш манфаатларини ҳисобга олган ҳолда аризада кўрсатилган

асослар бўйича таътил бериш имкониятини, шунингдек бериладиган таътилни қанча давом этишини белгилайди (*МК 150-моддасининг биринчи қисми*);

МК 150-моддасининг иккинчи қисмида ходимларнинг айрим тоифалари учун назарда тутилган таътиллари, уларни **иш берувчи ходимнинг хоҳишига кўра беришга мажбур.** Хусусан:

1941–1945 йиллардаги уруш қатнашчиларига ва имтиёزلари жиҳатидан уларга тенглаштирилган шахсларга - ҳар йили 14 календарь кунга қадар;

ишлаётган I ва II гуруҳ ногиронларига - ҳар йили 14 календарь кунга қадар;

2 ёшдан 3 ёшгача бўлган болани парвариш қилаётган аёлларга (*МКнинг 234-моддаси*);

12 ёшга тўлмаган икки ва ундан ортиқ болани тарбиялаётган аёлларга - ҳар йили 14 календарь кунга қадар (*МКнинг 232-моддаси*);

меҳнат тўғрисидаги қонунлар ва бошқа норматив ҳужжатларда, шунингдек меҳнат шартномаси шартларида назарда тутилган бошқа ҳолларда.

Шуни таъкидлаш лозимки, қонун ҳужжатларида иш ҳақи сақланмаган таътил бериладиган **узрли сабабларнинг рўйхати белгиланмаган** (одатда уларни ходим аризада кўрса-

тади), шу сабабли иш берувчи локал меъёрий ҳужжатларда (масалан, жамоа шартномаси ёки ходим билан иш берувчи ўртасида тузилган меҳнат шартномасида) ходим иш ҳақи сақланмайдиган таътилга даъво қилиши лозим бўлган узрли сабабларнинг рўйхатини белгилаши мумкин. Бунда шуни албатта ҳисобга олиш лозимки, агар ходимнинг ҳозир эмаслиги ташкилот учун нохуш оқибатларга олиб келиши мумкин бўлса, кўрсатилган сабабларга кўра иш ҳақи сақланмайдиган таътил берилмайди.

Агар иш берувчи ходимга иш ҳақи сақланмайдиган таътил беришдан бош тортган, у эса **ўзбошимчалик билан таътилга чиққан бўлса**, унга нисбатан МК 100-моддаси иккинчи қисмининг 4-бандига асосан – ходим ўз меҳнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузилганлиги учун меҳнат шартномасини бекор қилишга қадар интизомий жазо чоралари қўлланиши мумкин.

Шу тариқа, иш ҳақи сақланмаган таътил бериш масаласини **фақат иш берувчи ҳал қилишга ҳақли.** Унинг ўзи ходим айтган сабабни узрли ёки узр-сиз деб эътироф этишни, шунингдек унинг бундай таътил олиш ҳуқуқини ҳал қилади.

ОТА-ОНАНИНГ КАСАЛЛИК ВАРАҚАЛАРИГА ТЎЛИҚ ҲАЖМДА ҲАҚ ТЎЛАНАДИ

Корхонамизда вояга етмаган болаларини тарбиялайдиган ота-оналар ишлайди. 3 ва ундан кўп боласи бўлган, битта ташкилотда ишлайдиган эр-хотиннинг икковига, иш стажидан қатъи назар, 100% миқдориди вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақасини тўлаш ҳуқуқи татбиқ этиладими?

УК бухгалтери.

- Ташкилотингизнинг ўзаро никоҳда бўлган, 3 ва ундан кўп вояга етмаган боласи бўлган ходимлари, иш стажидан қатъи назар, иш берувчининг маблағлари ҳисобидан иш ҳақининг 100% миқдориди меҳнатга қобилиятсизлик нафақасини олишга ҳақлилар, чунки улар мажбурий давлат суғуртасига тортилиб, иш ҳақидан мажбурий суғурта бадаллари тўлайдилар ва ўз болаларини таъминлашлари шарт.

Ушбу ҳуқуқ Вазирлар Маҳкамасининг 28.02.2002 йилдаги 71-сон қарори¹ билан Аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож қатламларини аниқ йўналтирилган тарзда қўллаб-қувватлашнинг

2002–2003 йилларга мўлжалланган дастурига (ОМнинг 6.12.2001 йилдаги 306-III-сон қарори билан маъқулланган)² мувофиқ белгиланган. Давлат ижтимоий суғуртаси бўйича нафақалар тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида низомнинг² 26-бандига биноан вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақалари қарамоғида 16 ёшга (ўқувчилар 18 ёшга) етмаган уч ёки ундан ортиқ болалари бўлган ходимларга иш ҳақининг 100 фоизи миқдориди тўланади.

Фойда солиғини ҳисоблаб чиқариш пайтида кўрсатилган харажатларни солиқ солинадиган базадан чиқарган ҳолда нафақанинг иш берувчи маблағлари

ҳисобидан тўланиши тартиби 2007 йил 1 январдан жорий этилган (МАИМКВнинг АВ томонидан 28.07.2007 йилда 1136-2-сон билан рўйхатдан ўтказилган буйруғи).

100 фоизлик нафақа олиш ҳуқуқидан фойдаланиш учун ота-оналар иш берувчига болалар сони тўғрисидаги маълумотларни маълум қилиб, уларнинг туғилганлик тўғрисидаги гувоҳномалари нусхаларини, 16 ёшдан ошган болаларга эса – уларнинг ўқиётгани ҳақида таълим муассасаси маълумотномаларини тақдим этишлари керак. Шунинг эътиборига олиш лозимки, Оила кодексининг 81, 84-моддаларига мувофиқ ота-оналик ҳуқуқларидан маҳрум қилинган ёки бундай ҳуқуқлари чекланган ота-оналар бола билан қондошлик далилига асосланган барча ҳуқуқларни, шу жумладан болали фуқаролар учун қонун белгиланган имтиёзлар ва нафақалар олиш ҳуқуқини йўқотадилар.

Меҳнат кодекси (МК)нинг 285-моддасида белгиланишича, вақтинча меҳнатга қобилиятсизлик нафақаси касал бўлинган-

да, меҳнатда майиб бўлган ёки бошқача тарзда шикастланганда, шу жумладан турмушда жароҳатланганда, оиланинг бетоб аъзосини парвариш қилганда, карантин эълон қилинганда, санаторий-курортда даволанганда ва протез қилинганда тўланади.

Умумий қоидага кўра ходимга нафақа, агар уни олиш ҳуқуқи иш берувчи билан меҳнат муносабатлари даврида (бунга синов вақти ва ишдан бўшатиш куни ҳам қиради) юзага келса, тўланади.

Меҳнат қонунчилигида **фақат оналик муносабати билан аёлларга бериладиган кўшимча кафолатлар ва имтиёзлар белгиланган** (тундаги меҳнат ва иш вақтидан ташқари ишлар, дам олиш кунлари ишлашга жалб этиш ва хизмат сафарларига юборишларни чеклаш, шунинг-

дек кўшимча таътилар бериш, имтиёзли меҳнат режимларини белгилаш ва бошқалар). Ва фақат **аёл йўқлигида** (вафот этган, оналик ҳуқуқидан маҳрум қилинган, даволаш муассасасида узоқ вақт бўлган тақдирда ва болаларига оналик гамхўрлиги кўрсатмаган бошқа ҳолларда), улар МКнинг 238-моддасида назарда тутилган тартибда **оталар, бошқа қариндошлар, шунингдек вояга етмаганларнинг ҳомийлари (васийлари)га татбиқ этилади.**

Шу тариқа, агар корхонада ота-онанинг иккови ишласа, уларнинг ҳар бири касал бўлганда касаллик варақасига кўра, меҳнат стажидан қатъи назар, иш ҳақининг 100 фоизи миқдориди меҳнатга қобилиятсизлик нафақасини олиш ҳуқуқига эгадир.

МЕРОС БЎЙИЧА ҚАРЗ

Қариндошим вафот этиб, ўз квартирасини менга васият қилиб қолдирди. Мен қанча вақтдан кейин меросни расмийлаштира оламан? Танишларимнинг айтишича, ярим йил ўтиши керак экан. Ушбу квартирада ҳеч ким шаймайд. Ушбу давр учун коммунал харажатлар ва уй хўжалигини сақлаш харажатларини ким тўлаши керак? ХУМШ мендан тўлашни талаб қилиши мумкинми? Бундай ҳолатда нима қилиш лозим?

К.Турдиева. Тошкент шахри.

- Меросга бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги гувоҳнома мерос очилган кундан эътиборан (мерос қолдирувчи вафот этган кундан бошлаб) олти ой ўтганидан кейин берилди. Бироқ қонун бўйича мерос олинганида ҳам, васиятнома бўйича мерос олинганида ҳам, агар нотариус тегишли мол-мулкка ёхуд бутун меросга нисбатан гувоҳнома беришни сўраб мурожаат этган шахслардан бошқа меросхўрлар йўқлиги тўғрисида маълумотларга эга бўлса, гувоҳнома юқорида кўрсатилган муддат тугамасидан олдин берилиши мумкин (Фуқаролик кодексининг 1146-моддаси).

Нотариус тегишли далилларни талаб қилиб олиш йўли билан мерос қолдирувчининг вафот этганлигини, мерос очилган жой ва вақтни, меросга бўлган ҳуқуқ тўғрисида гувоҳнома беришни сўраб ариза топширган шахсларнинг мерос қолдирувчи билан қонун бўйича ворисликка чақириш учун асос бўладиган муносабатлари мавжудлиги ёки мавжуд эмаслигини, мерос мол-мулкнинг таркиби ва жойини текшириб кўради.

Нотариус меросда мажбурий улушга ҳуқуқи бўлган шахслар доирасини аниқлаши керак. Агар қонун бўйича меросхўрларнинг бири ёки бир нечтаси ворисликка чақиришга асос бўладиган муносабатлар мавжудлигини исботлайдиган ҳужжатларни тақдим этиш имкониятига эга бўлмаса, улар меросни қабул қилиб олган ва тегишли исботларни тақдим этган бошқа барча меросхўрларнинг ёзма розилиги билан меросга бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги гувоҳномага киритилиши мумкин.

Меросга бўлган ҳуқуқ тўғрисидаги гувоҳнома барча меросхўрларга биргаликда ёки уларнинг хоҳишига боғлиқ равишда ҳар бирига алоҳида берилиши мумкин.

Баён этилганлардан келиб чиқадик, агар барча ворислар маълум бўлса, **меросни расмийлаштириш учун мерос қолдирувчининг вафотидан кейин дарҳол мурожаат қилиш мумкин.**

Акс ҳолда мерос очилган жойдаги нотариус, башарти меросхўрларнинг, васият мажбурияти юзасидан ҳуқуқ олувчилар-

нинг, кредиторлар ёки давлатнинг манфаатлари учун зарур бўлса, жисмоний ва юридик шахсларнинг хабарига кўра ёки ўз ташаббуси билан мерос мол-мулкнинг кўриқланишига доир чора-тадбирлар кўради, мол-мулкни хатлайди ва мерос бошқарувчисини тайинлайди. Нотариус фармойишига кўра мерос мол-мулкни кўриқлаш ва уни бошқариш, шунингдек меросхўрларни чақириш ҳақидаги хабарни эълон қилиш билан боғлиқ харажатлар мерос қилинган мол-мулк ҳисобига қопланади ("Нотариат тўғрисида"ги Қонуннинг 58–61-моддалари; Нотариуслар томонидан нотариал ҳаракатларни амалга ошириш тартиби тўғрисидаги йўриқнома¹).

Ворислик тўғрисида низо юзага келганда мерос очилган жойдаги фуқаролик ишлари бўйича судга мурожаат қилинган (ОС Пленумининг 20.07.2011 йилдаги "Судлар томонидан мерос ҳуқуқига оид қонунчиликнинг қўлланилиши тўғрисида" 5-сон қарори).

Меросга эга бўлгунгача коммунал харажатларни қандай қилиб қисқартириш мумкин?

Агар квартирада ҳеч ким яшамаса ва у электр энергияси, газ ва сувни ҳисобга олиш асбоблари билан жиҳозланган бўлса, амалда муаммолар юзага келмайди. Агар бундай асбоблар мавжуд бўлмаса, ХУМШ, маҳалла кўмитаси вакиллари иштирокида квартирани муҳрлаш, квартирада ҳеч ким яшамаслиги ва коммунал хизматлардан фойдаланмаслиги тўғрисида далолатнома тузиш керак. Сўнгра мерос қолдирувчининг яшаш жойидаги паспортчи ходимага мурожаат қилиб, унга мерос қолдирувчини ҳисобдан ўчириш учун вафот этганлик тўғрисида гувоҳномани

тақдим этиш, коммунал хизматлар сони бўйича маълумотномалар (17-шакл) олиш ва уларни тегишли хизматларга қайта ҳисоб-китоб қилиш учун ариза билан бирга топшириш керак, чунки умумий қоида бўйича қайта ҳисоб-китобни ариза топширилган пайтдан бошлаб қилишлари мумкин. Ушбу таомил Ўзбекистон Республикаси шаҳарлари ва аҳоли яшайдиган пунктларида уй-жой фондиди сақлаш ва таъмирлаш, коммунал хизматларни кўрсатиш билан боғлиқ бўлган харажатларни тўлаш тўғрисидаги низомда² назарда тутилган. Бироқ шунинг эътиборда тутиш лозимки, **иситиш ва уй хўжалигини сақлаш учун ҳақни тўлиқ ҳажмда меросни қабул қилиб олган шахс тўлайди.**

Эслатиб ўтамиз, меросга доир ҳуқуқ тўғрисида гувоҳнома олинган пайтдан бошлаб бир ой муддатда туман, шаҳар ер ресурслари ва давлат кадастри бўлими («БТИ»)га турар жойга доир ҳужжатлар билан мурожаат қилишингиз ва ўз мулк ҳуқуқингизни рўйхатдан ўтказишингиз лозим (Бинолар ва иншоотлар давлат кадастрини юритиш тартиби тўғрисидаги низомнинг³ 8-банди). 2012 йил 1 январдан бошлаб фуқароларнинг уй-жойга доир мулк ҳуқуқини кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказишни амалга оширувчи органларда ўз вақтида расмийлаштирмаслиги, энг кам иш ҳақининг 1 бараваридан 5 бараваригача миқдорда жарима солишга сабаб бўлади (Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекс 160-моддасининг иккинчи қисми).

Бундан ташқари, мол-мулкка доир мулк ҳуқуқи юзага келган ойдан бошлаб ворисда ушбу мол-мулк учун солиқ тўлаш мажбурияти ҳам юзага келади (Солиқ кодекси 277-моддасининг саккизинчи қисми).

¹Адлия вазирининг АВ томонидан 30.03.2010 йилда 2090-сон билан рўйхатдан ўтказилган буйруғи билан тасдиқланган.

²"Ўзқоммунизмат" агентлиги бош директорининг АВ томонидан 13.09.2002 йилда 1173-сон билан рўйхатдан ўтказилган буйруғи билан тасдиқланган.

³ВМнинг 2.06.1997 йилдаги 278-сон қарорига 1-илова.

Бир сафар (бу воқеага анча вақт бўлган) идорамиз ҳовлисига ҳар бири бир неча метрга борадиган газ қувури бўлақларини олиб келишди. Улар кўмилган жойидан кавлаб олингани учун жуда ифлос эди. Уларни бу алфозда, ифлос ва узун эканлиги сабабли ҳам бино ичкарасига олиб кириб бўлмасди.

Кучли портлаш содир бўлган дўконга газ ана шу қувурлар орқали етказиб берилган. Яхшиямки, бу воқеа тунда содир бўлган - ҳеч ким жабрланмаган. Ўшанда бетинч вақтлар эди: террорчилик хуружи имкониятини ҳам истисно этиб бўлмасди. Тергов айнан шу жиҳатни, яъни террорчилик ҳаракати эҳтимолини биринчи навбатда текширадиган бўлди. Бироқ ўт ўчирувчи, портлатиш техникаси ходимлари, криминалистлардан иборат мутахассислар иштирокида воқеа содир бўлган жойни кўздан кечириш шуни кўрсатдики, портлаш маркази дўконнинг ертўласига тўғри келади. Лекин у ердан ҳеч қанақа портловчи моддалар изи топилмаган. Портлаш газ туфайли содир бўлганлиги белгилари аниқланган эди.

Ана шу тахминни текшириб кўриб, асосли эканлигини исботлаш зарур эди. Шу боис мутахассислар билан олдиндан маслаҳатлашув ўтказиб, криминалистик йўналишда комплекс экспертиза ўтказиш учун терговга катта кўламли тайёргарлик ишлари олиб боришга тўғри келди. Қувур ўтган турли ер участкаларидан, ертўладан, дўкон биносига туташ жойлардан текшириш учун тупроқ намуналари олинди. Бу намуналар турли ер участкалари тупроғида газ бор-йўқлигини аниқлаш учун кимёгар экспертларга юборилди. Тақдим этилган намуналарни текшириш ертўладан олинган

тупроқ намунасида газ концентрацияси бошқа жойлардагига нисбатан кўп эканлини кўрсатди. Дўкон биносидан бир неча метр наридаги жойдан олинган тупроқ намунасида ҳам газ концентрацияси нисбатан катта эканлиги қайд этилди. Дўкон биносидан олислаб боришига қараб тупроқ намуналарида газ

ўтган бошқа жойлардаги тупроқда бундай ҳид йўқ эди.

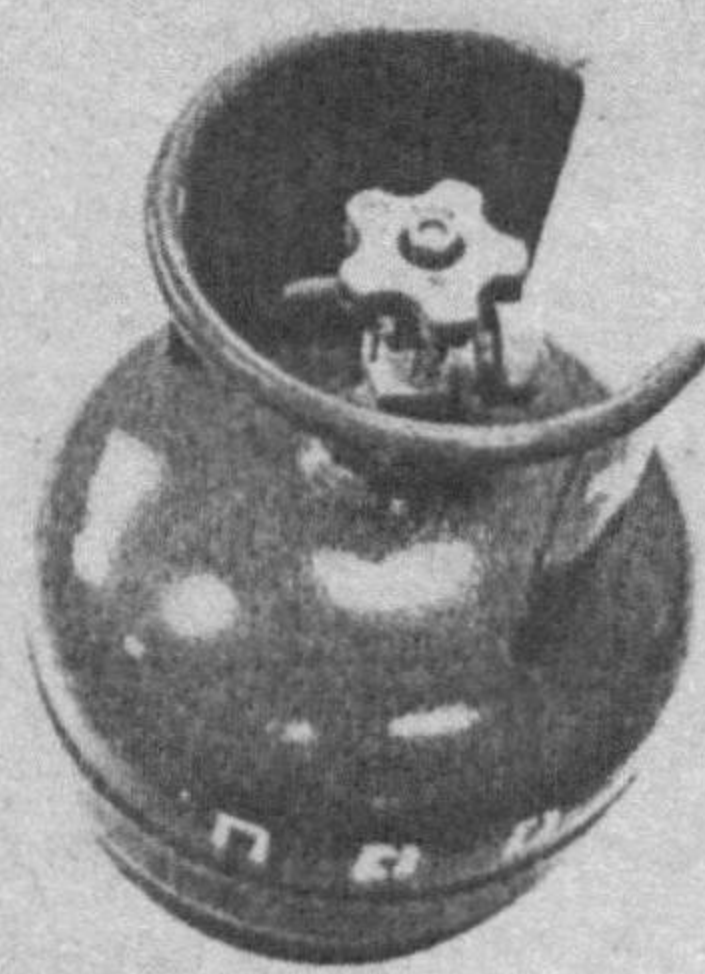
Ёриқни, газ чиқиб ётган туйнукни топиш ишининг ярми эди, холос. Бундай ёриқ пайдо бўлиши сабабини аниқлаш келгусида шунга ўхшаш фожеали ҳоллар содир бўлиши олдини олишга қаратилган чоралар кўриш имконини беради. Қувурнинг ёриқ

ралаётган экан. Тиқинни салгина наридан топиб, қувур бўлаги билан биргаликда бизга тақдим этишди. Биз улардан бармоқ изларини аниқлашга ҳаракат қилдик. Таассуфки, дактилоскопик экспертиза асносида шахсни идентификация қилишга яроқли бармоқ изларини аниқлашга муваффақ бўлмадик. Трассологик

диган жиноятчи ўзини "хафа қилган"лардан ўч олиш учун тиқинни атайлаб суғуриб олган экан...

Яна бир воқеа юқорида айтилган иккинчи ҳодисага жуда ўхшаш. Фарқи шуки, бунда бадниятли кимса тиқинни тўлиқ суғуриб ололмаган - уни салгина тортиб, йўлакка газ чиқиб ётадиган тарзда буриб қўйган. Бунда ҳам шу ерда яшайдиганлар газ ҳидини сезиб, мутахассисларни чақиришган, шу йўл билан газнинг силқиб чиқиши, шунингдек, оғир оқибатлари олди олинган.

Юқорида айтиб ўтилган ҳодисалар фуқароларга оғоҳ бўлинг, озгина бўлса ҳам газ ҳидини сезгудек бўлсангиз "104" рақамини териб газ хизмати мутахассисларини чақиринг деб маслаҳат бериш учун асос бўлади, шундай қилишга ҳуқуқ беради ҳам. Телевидениенинг янгилликларга оид кўрсатувларида рўзғорда ишлатиладиган газ портлаши нақадар оғир оқибатларга олиб келганлиги ҳақидаги кўрсатувларни ҳамма бир неча бор кўрган бўлса эҳтимол: вайрон бўлган уйлар, ҳалок бўлган

ГАЗ БИЛАН ҲАЗИЛЛАШИШ БЎЛМАЙДИ

Узоқ йиллик криминалист экспертлик ишим мобайнида шахсан ўзимга ҳам, ҳамкасабаларимга ҳам турли-туман объектларни текширишга тўғри келган. Жумладан, газ қувурларини текширган пайтларимиз ҳам бўлган. Корхоналарда ва турар жойларда газ портлаши билан боғлиқ ҳолларда бизга экспертиза ўтказиш топширилди. Трассолог экспертлар хусусан қувурлардаги шикастланган жойларни, яъни газ силқиб чиқиб, пировард натижада портлашга сабаб бўлган жойларни аниқлаб беришлари керак эди.

концентрацияси камая борди. Булар газ силқиб чиқиб ертўлада тўпланиб қолган ва портлаш шунинг оқибатида содир бўлган деган тахминни ҳолисона тасдиқлаб турарди.

Энди газ қайси жойда ва нима сабабдан силқиб чиққанлигини аниқлаш зарур эди. Шу сабабли газ қувури ўтган жой бўйлаб ҳандақ қазиб, қувурлар йирик бўлақларга бўлиниб қирқиб олинган ва бизга олиб келинган экан. Қувурларни лой ва бошқа ифлос жинслардан тозалаб, синчковлик билан текширишимиз, ер тўлада тўпланиб портлашга олиб келган газ қаердан силқиб чиққанлигини аниқлашимиз зарур эди. Ертўлада тўпланган газ эса афтидан, чироқ ёки гугурт ёқилганлиги туфайли портлаган бўлса керак.

Иш ҳажми катта бўлса ҳам, зарурий эканлиги аён: биз қувурнинг озроқ ёриқ жойини топдик - худди шу жойдан газ чиқиб ётган. Қувурнинг шикастланган жойи чеккаларига қараб бу ёриқ анча олдин пайдо бўлганлигини сезиш мумкин. Бинобарин, бу ёриқ қувур экспертиза учун кесиб олинаётганда пайдо бўлмаганлиги аниқ. Дарвоқе, қувурнинг ўша шикастланган жойи ўтган ерда тупроқдан кучли газ ҳиди аниқиб турарди. Ҳолбуки, қувур

топилган жойи юзасини хлорид кислота ёрдамида зангдан тозалаб, бу жойга механик йўл билан таъсир этганлик изларини аниқладик. Қувур ерда, кўмилган ҳолда эканлиги, қолаверса пастики тарафга қараган кўйи ётганлиги боис кимдир юқоридан тупроқни кавлаган тақдирда ҳам қувурга бундай шикаст етказмаган бўларди. Еростидан қандайдир сим ўтказишда ёки бирон-бир таъмирлаш ишларини олиб боришда экскаваторнинг қовши қувурни илиб олган бўлса керак деб тусмол қилинди.

Криминалистик экспертизанинг шунга асосланган хулосалари портлаш сабабини аниқ белгилашда, террористик ҳаракат содир бўлган деган тахминни бекор қилишда терговга ёрдам берди.

Амалиётимизда газ қувурини текшириш билан боғлиқ яна бир воқеа эсимда. Ўшанда кўп қаватли уй йўлагидаги газ қувурини текширишдан ўтказгандик. Бунда портлаш воқеаси содир бўлмаган. Одамлар кучли газ ҳидини сезгач мутахассисларни чақириштиришган. Мутахассислар йўлакка кириб борувчи қувурдан конуссимон металл тиқин суғуриб олинганлигини аниқладилар (бундай тиқин ёрдамида газ ўтишини тўхтаиб қўйиш мумкин). Шу сабабли газ қувурдан тўғри йўлакка та-

экспертиза олдига тиқин қувурдан олиб ташланганлигига қанча бўлганлигини аниқлаш, шунингдек тиқин қувурдан ўзича отилиб чиқиб кетган-кетмаганлигини аниқлаб бериш вазифаси қўйилди.

Қувурда ва тиқинда яқинда бўлганлик излари (кўринишидан бир хил) борлиги сабабли тиқин бўйлаб ишлари ўтказилганидан кейин чиқариб олинган деган хулоса бера олдик. Экспериментлар тиқин қурилмаси, қувурдаги унга мўлжалланган туйнук тиқин қувурдан ўз-ўзича отилиб чиқиб кетиши имкониятини истисно этди. Демак, тиқинни жойидан чиқариб олиш учун жисмоний куч ишлатилмоғи зарур.

Кейинчалик тезкор ходимлар тиқинни қувурдан гиёҳвандлардан бири суғуриб олганлигини аниқлади. Гиёҳвандлар кечқурунлари шу йўлакка йиғилишар, квартира эгалари уларни доим ҳайдар, милицияга шикоят қилар экан. Шу йўлакдаги квартиралардан бирида яшай-

одамлар одамнинг кўз ўнгида бир умрга муҳрланиб қолади. Айни шу боис ҳам турар жойларда ва бошқа биноларда газ ҳидини сезсангиз - беписанд бўлманг!

Ольга МАРШАНСКАЯ,
Адлия вазирлиги ҳузуридаги Республика суд экспертизаси марказининг давлат суд эксперти.

Иқтисодий-ҳуқуқий газета

НОРМА МАСЛАХАТЧИ

ҲУҚУҚ
СОЛИҚЛАР
БУХГАЛТЕРИЯ

ТАЪСИСЧИ "Norma Hamkor" МЧЖ

Газета 2006 йил 26 декабрда
Ўзбекистон Матбуот ва ахборот
агентлигида рўйхатга олинди.
Рўйхат рақами 0074.

БОШ МУҲАРРИР
ФАРҲОД ҚУРБОНБОВ

ТАҲРИРИЯТ МАНЗИЛИ:

100105, Тошкент ш.,
Миробод тумани,
Таллимаржон кўч., 1/1,
тел. 283-44-57

E-mail: gazeta@norma.uz,
normapress@mail.ru
www.norma.uz

Нашр учун масъул:
Нодир Алимов

Муаллифлар фикри доим ҳам таҳририят нуқтаи назарига мос келавермайди.

Таҳририят муштарийлар билан ёзишиб туриш имкониятига эга эмас.

"Норма маслаҳатчи" да эълон қилинган материалларни тўлиқ ёки қисман кўчириб босиш, электрон ва бошқа манбаларда кўпайтириш, тарқатишга фақат "Norma" МЧЖ билан тузилган шартнома асосида йўл қўйилади.

Газета таҳририят томонидан тайёрланган диапозитивлар ёрдамида "TOPPRINT" МЧЖ босмаҳонасида босилди (Тошкент ш., Миробод тумани, Таллимаржон кўч., 1/1).
Индекс - 186 Буюртма 249 Адади 3 265. Баҳоси келишилган нархда
Газета 2012 йил 28 майда соат 14.00 да топширилади.

ISSN 2010-5223